

Om te onthouden

Samenvatting

les 1 – De aardbol

De aarde draait om de zon. Door het licht en de warmte van de zon is er leven op aarde. De evenaar verdeelt de aarde denkbeeldig in het noordelijk halfrond, met veel land, en het zuidelijk halfrond, met veel zee. De aarde heeft twee polen: de Noordpool bovenaan en de Zuidpool onderaan.

De aarde staat schuin en draait om de aardas. Door de schuine stand hebben we seizoenen. In onze zomer staat het noordelijk halfrond dichterbij de zon dan het zuidelijk halfrond. Dus is het dan op het noordelijk halfrond warmer dan op het zuidelijk halfrond, waar het dan winter is. Bij de evenaar schijnen de zonnestrallen recht op de aarde. Daar is het warm. Bij de polen schijnen de zonnestrallen schuin op de aarde. Daardoor moeten de stralen een groter oppervlak verwarmen. Het is bij de polen minder warm. Er heerst een ander klimaat.

les 2 – Topografie: Zon of sneeuw?

Leer de topografische namen van deze les.

les 3 – Strand of survival?

Bij het kiezen van een vakantiebestemming kijk je ook naar het klimaat, het gemiddelde weer. Binnen Europa zijn er grote verschillen.

In het noorden van Europa is het 's winters erg koud. In de poolnacht blijft het er de hele dag donker. Tijdens de midzomernacht in de zomer blijft het ook 's nachts licht. Het blijft daar fris. In de zomer kun je daar prima een actieve vakantie houden.

In het zuiden van Europa, in Spanje of Italië, kan de temperatuur in de zomer hoog oplopen. Heerlijk voor een strandvakantie. Wil je wat actiever zijn, dan is het voor- of najaar meer geschikt. In Nederland hebben we koele zomers en zachte winters. Maar er kan het hele jaar door regen vallen.

les 4 – Geen saaie planeet

Het weerbericht vertelt over het weer van de komende dagen. Een klimaatgrafiek vertelt hoe het weer over een periode van dertig jaar is geweest.

Europa kent vijf klimaatzones. Nederland heeft een gematigd zeeklimaat met zachte winters, koele zomers en het regent het hele jaar regelmatig. Landen rond de Middellandse Zee hebben een mediterraan zeeklimaat met warme en droge zomers en niet te koude winters. Het koude klimaat heerst in gebieden dicht bij de pool of hoog in de bergen, bijvoorbeeld in de Alpen. Gebieden met een landklimaat kennen grote temperatuurverschillen tussen zomer en winter. In delen van Spanje vind je een droog klimaat. Daar valt weinig neerslag.

Begrippen

les 1 – De aardbol

- de aardas** De aardas is de denkbeeldige schuine lijn door de aarde, waar de aarde omheen draait.
- de evenaar** De evenaar is een denkbeeldige lijn die de aarde in twee helften verdeelt.
- het noordelijk halfrond** De evenaar verdeelt de aarde in twee helften. Het noordelijk halfrond is de bovenste helft.
- het zuidelijk halfrond** De evenaar verdeelt de aarde in twee helften. Het zuidelijk halfrond is de onderste helft.
- de Noordpool** De Noordpool is het gebied rond de meest noordelijke punt van de aarde.
- de Zuidpool** De Zuidpool is het gebied rond de meeste zuidelijke punt van de aarde.
- het seizoen** Een seizoen is een jaargetijde. Omdat de aarde schuin staat, is er in elk seizoen ander weer.
- het klimaat** Het klimaat is het soort weer dat bij een streek hoort.

les 3 – Strand of survival?

- de temperatuur** De temperatuur geeft aan hoe warm of hoe koud het is.
- de middernachtzon** In de zomer gaat de zon niet onder op de Noordpool en dat heet de middernachtzon.
- de poolnacht** In de winter is de poolnacht op de Noordpool. Dan komt de zon niet op en is het overdag donker.
- de koele zomer** Een koele zomer betekent dat het in de zomerperiode gemiddeld niet warmer is dan 20 tot 25 graden.
- de zachte winter** Een zachte winter betekent dat de gemiddelde temperatuur in de winter rond het vriespunt ligt.

les 4 – Geen saaie planeet

- de klimaatzone** Een klimaatzone is een gebied op aarde met gemiddeld dezelfde temperatuur en neerslag.
- de neerslag** Neerslag is regen, hagel en sneeuw, maar ook ijzel, dauw en rijp.
- de klimaatgrafiek** Een klimaatgrafiek laat voor een lange periode zien wat de temperatuur en neerslag in een gebied waren.
- het gematigd zeeklimaat** .. Een gebied met een gematigd zeeklimaat kent geen grote verschillen in de gemiddelde temperaturen en het regent er vaak.
- het mediterraan zeeklimaat** Een gebied met een mediterraan zeeklimaat heeft warme, droge zomers en zachte winters.
- het landklimaat** Een gebied met een landklimaat kent grote temperatuurverschillen tussen de zomer en de winter.
- het droge klimaat** In gebieden met een droog klimaat valt weinig neerslag.
- het koude klimaat** In een gebied met een koud klimaat ligt de gemiddelde temperatuur in de warmste maand tussen 0 en 10 °C.

Om te onthouden

Samenvatting

les 1 – Overall is werk

Boeren, vissers en houthakkers zijn voorbeelden van mensen die werken in de primaire sector. Dit is de sector waarmee het allemaal begint. De primaire sector levert voedsel en grondstoffen. Daarmee worden in de secundaire sector producten gemaakt. In fabrieken wordt van graan meel gemaakt, van aardappels patat of van houtsnippers papier. In de tertiaire sector werken mensen die het werk in de primaire en secundaire sector beter mogelijk maken. Ze verkopen producten, repareren machines, maken reclame of regelen geldzaken. Leraren, agenten, artsen en verpleegkundigen worden betaald door de overheid. Ze werken in de quataire sector.

les 2 – Topografie: Welk werk is er?

Leer de topografische namen van deze les.

les 3 – Innovatie

Door de komst van machines en de import van producten werken er in Nederland nog maar weinig mensen in de primaire en secundaire sector. De meeste Nederlanders verdienen tegenwoordig hun geld in de tertiaire sector. In die sector ontstaan veel nieuwe bedrijven. Door innovatie ontstaan er steeds betere producten. Denk maar aan de verbetering van verlichting: van kaars, naar olielamp, naar gloeilamp, naar spaarlamp, naar led-lamp. Innovatie is vaak gericht op meer gemak, gezondheid of duurzaamheid (beter voor het milieu). Niet alleen bedrijven bedenken nieuwe, duurzame producten. Ook universiteiten doen veel onderzoek naar bijvoorbeeld nieuwe technieken.

les 4 – Groter en verder

Afspraken tussen Europese landen maken het werknemers en bedrijven gemakkelijker om naar het buitenland gaan. Daar zijn de lonen lager en is meer goedkope grond om grotere fabrieken te bouwen. Bedrijven kunnen met minder geld meer produceren. Als bedrijven veel meer gaan produceren, doen ze aan schaalvergroting. Ze verkopen de spullen in een groter gebied. Let maar eens op waar je het logo van McDonald's ziet. Grote bedrijven maken gebruik van automatisering. Zij kopen dure machines en robots die 24 uur per dag werken. Bedrijven concurreren met elkaar. Door de goedkope productie en automatisering houden bedrijven de prijs van producten zo laag mogelijk.

Begrippen

les 1 – Overall is werk

- de grondstof Een grondstof is onbewerkt materiaal, zoals hout en ijzer, waarvan fabrieken spullen maken.
- de primaire sector In deze (eerste) sector werken mensen die grondstoffen en voedsel uit landbouw, visserij, bosbouw en mijnbouw leveren.
- de secundaire sector In deze (tweede) sector werken mensen die grondstoffen bewerken tot producten.
- de tertiaire sector Bedrijven in deze (derde) sector leveren diensten aan de primaire en secundaire sector.
- de quataire sector In deze (vierde) sector werken mensen die worden betaald door de overheid.
- de overheid De overheid is de regering van een land, provincie of gemeente.

les 3 – Innovatie

- de innovatie Innovatie betekent het gebruiken van nieuwe ideeën, technieken en producten.
- het milieu Het milieu bestaat uit de lucht die je inademt, de natuur, de bodem en zelfs geluiden.
- duurzaam Duurzaam betekent dat iets lang meegaat. En vaak ook dat het goed is voor het milieu.
- het onderzoek Als je onderzoek naar iets doet, probeer je er zo veel mogelijk over te weten te komen.

Les 4 – Groter en verder

- de schaalvergroting Schaalvergroting betekent goedkoper gaan produceren door meer te produceren.
- de automatisering Automatisering betekent dat computers steeds meer het werk gaan doen in plaats van mensen.
- concurreren Bedrijven of winkels die met elkaar concurreren, willen beter zijn en meer verkopen dan de ander.
- het logo Een logo is een afbeelding waaraan je bijvoorbeeld een bedrijf of winkel kunt herkennen.

thema 3 – De oertijd in je tank

Om te onthouden

Samenvatting

les 1 – Energie uit de aarde

Aardolie, aardgas en steenkool zitten in de aarde. Het zijn fossiele brandstoffen. Deze brandstoffen zijn heel lang geleden ontstaan. Steenkool is ontstaan uit de resten van dode planten. Deze vormen een dikke laag turf. De onderste laag wordt zo stevig samengeperst dat deze verandert in steenkool. Aardolie ontstaat doordat dode zeediertjes worden samengeperst. Bij de vorming van aardolie en steenkool ontstaat aardgas.

We gebruiken aardolie en aardgas als brandstof. We koken op aardgas en verwarmen ons huis ermee. Van aardolie wordt brandstof gemaakt voor auto's, vliegtuigen en schepen. Ook veel machines gebruiken aardolieproducten om te kunnen werken.

les 2 – Topografie: Leven van de wind?

Leer de topografische namen van deze les.

les 3 – De bomenplakker

Bij de verbranding van fossiele brandstoffen komen schadelijke stoffen in de lucht terecht. Dat heet uitstoot. Die schadelijke stoffen in de lucht noemen we luchtvervuiling. Fijnstof is een vorm van luchtvervuiling. De uitstoot wordt veroorzaakt door fabrieken, het verkeer, elektriciteitscentrales en huishoudens.

Je kunt luchtvervuiling door uitlaatgassen verminderen door filters in auto's te plaatsen, een zuinige auto te kopen of vaker te fietsen. Ook bij het opwekken van elektriciteit worden vaak fossiele brandstoffen verbrand. Zuinig zijn met elektriciteit helpt dus ook bij het verminderen van de luchtvervuiling. Laat het licht niet onnodig branden en laat apparaten niet in de stand-by-stand staan. Je kunt ook kiezen voor duurzame energie: zonne-energie, windenergie of waterkracht. Die veroorzaken geen uitstoot en raken nooit op.

les 4 – Aardolie is overal

Oliemaatschappijen zoeken naar olie- en gasvelden. Met boortorens op het land of productieplatforms in zee wordt olie of gas door lange pijpen naar boven gehaald. Boortorens, pijpleidingen en productieplatforms veranderen het landschap bij aardolievelden.

In gebieden waar steenkool wordt gewonnen, verandert het landschap ook, omdat bij mijnbouw grond wordt afgegraven. Via lange gangen en schachten wordt steenkool uit de aarde gehaald. De Nederlandse kolenmijnen werden gesloten toen er in ons land aardgas werd gevonden en het goedkoper was om steenkool uit het buitenland te halen.

Een raffinaderij scheidt de ruwe aardolie in verschillende brandstoffen, zoals benzine en kerosine, en grondstoffen voor bijvoorbeeld medicijnen, plastic, kaarsen en make-up. Het scheiden van stoffen gebeurt in de chemische industrie. De stoffen die hier worden gemaakt, noemen we kunststoffen. Kunststoffen komen in de natuur niet voor.

Begrippen

les 1 – Energie uit de aarde

- de steenkool** Steenkool is een brandstof die diep in de grond ontstaat uit samengeperste turf.
- de fossiele brandstof** Fossiele brandstoffen zijn brandstoffen die heel lang geleden in de aardbodem zijn ontstaan.
- de aardolie** Aardolie is een brandstof die diep in de grond ontstaat uit samengeperste dode zeediertjes.
- het aardgas** Aardgas is een brandstof die diep in de grond ontstaat bij de vorming van aardolie en steenkool.
- de turf** Turf is een brandstof die diep in de grond ontstaat uit samengeperste dode planten uit een moeras.
- de brandstof** Brandstof is een stof die wordt verbrand om energie en warmte te geven.

les 3 – De bomenplakker

- het fijnstof** Fijnstof zit in de lucht en bestaat uit heel kleine deeltjes. Het is een vorm van luchtvervuiling.
- de luchtvervuiling** Luchtvervuiling betekent vieze stoffen in de lucht door verbranding van fossiele brandstoffen.
- de uitstoot** De uitstoot is de hoeveelheid schadelijke stoffen die de lucht in wordt geblazen.
- het uitlaatgas** Uitlaatgassen zijn vervuilende gassen die vrijkomen als fossiele brandstoffen worden verbrand.
- de duurzame energie** Bij duurzame energie wordt de zon, de wind of stromend water als energiebron gebruikt.
- de zonne-energie** Zonne-energie is een schone energiebron waarbij uit zonlicht elektriciteit wordt opgewekt.
- de windenergie** Windenergie is een schone energiebron waarbij met windmolens stroom wordt opgewekt uit wind.
- de waterkracht** Waterkracht is een schone energiebron waarbij stroom uit snelstromend water wordt opgewekt.

les 4 – Aardolie is overal

- de mijnbouw** Bij mijnbouw graven mensen gangen diep in de aarde om grondstoffen naar boven te halen.
- de boortoren** Een boortoren is een bouwwerk dat wordt gebruikt om diep onder de grond naar olie of gas te boren.
- de pijpleiding** Een pijpleiding is een lange buis waar vloeistof of gas doorheen stroomt om het te vervoeren.
- de raffinaderij** Een raffinaderij is een fabriek waar ruwe aardolie wordt verwerkt tot allerlei bruikbare producten.
- de kunststof** Een kunststof komt niet uit de natuur, maar is een stof die door fabrieken wordt gemaakt.
- de chemische industrie** In de chemische industrie worden stoffen gemaakt door het scheiden van aardolie.

Om te onthouden

Samenvatting

✋ les 1 – Wanneer ben je rijk?

In een land waar welvaart is, verdienen mensen genoeg geld om van te kunnen leven. Hoeveel je voor je geld kunt kopen, is je koopkracht.

Nederland is een welvarend land. Mensen hebben er een huis om in te wonen. Er is een goede gezondheidszorg. Er zijn winkels waar je van alles kunt kopen. Er zijn goede wegen. Kinderen krijgen onderwijs en hebben vrije tijd. Vrijheid hoort ook bij welvaart: je mag zeggen wat je wilt, als je een ander er maar niet mee kwetst. In een welvarend land wordt ook gelet op het milieu. Hoe welvarend je bent, hangt af van met wie je jezelf vergelijkt. Jij voelt je rijk als je jezelf vergelijkt met een kind in een arm land als Roemenië. Maar dat kind kan zich weer rijk voelen als het zichzelf vergelijkt met een kind dat armer is.

✋ les 2 – Topografie: Arm en rijk Europa

Leer de topografische namen van deze les.

✋ les 3 – Vluchteling

Mensen uit andere landen die in Nederland komen wonen, noemen we immigranten. Soms komen ze uit vrije wil, maar soms zijn ze gevlucht. Vluchtelingen verlaten hun land omdat ze er niet veilig zijn, bijvoorbeeld omdat ze het niet eens zijn met de regering, omdat ze een ander geloof hebben of omdat er oorlog is. In Nederland vragen ze asiel aan. Alleen asielzoekers die kunnen bewijzen dat ze in hun eigen land gevaar lopen, kunnen asiel krijgen. Ze krijgen dan een verblijfsvergunning en kunnen niet meer worden teruggestuurd naar het land waar ze vandaan komen. Ook anderen die langer dan drie maanden in Nederland willen blijven, hebben vaak een verblijfsvergunning nodig. Als je hier blijft wonen zonder verblijfsvergunning, ben je illegaal.

✋ les 4 – Een nieuw leven

Nederlanders emigreren om verschillende redenen: ze beginnen een bedrijf in het buitenland, of ze zoeken rust, meer natuur of een ander klimaat. Het nadeel van emigratie is dat je je familie en vrienden achterlaat. Expats werken een tijdje in het buitenland: ze werken voor internationale bedrijven of doen ontwikkelingswerk.

Er komen veel mensen uit Oost-Europa naar West-Europa. Onder andere door het communisme werden de landen in Oost-Europa steeds armer. Er werd slecht gezorgd voor de economie. Bedrijven waren verouderd en de wegen slecht. Door afspraken tussen Europese landen kunnen Oost-Europeanen gaan werken in West-Europa. Daar verdienen ze meer. Ook uit Afrika komen mensen naar Europa om meer geld te verdienen. Maar het zijn niet allemaal vluchtelingen, want niet in alle Afrikaanse landen is gevaar. Als ze niet gevlucht zijn voor gevaar, mogen ze hier niet blijven.

Begrippen

✎ les 1 – Wanneer ben je rijk?

- de koopkracht** De koopkracht is de hoeveelheid dingen die mensen kunnen kopen met het geld dat ze verdienen.
- de welvaart** Welvaart betekent dat er rijkdom, goede zorg en genoeg te eten is. Het gaat goed met de mensen.
- de gezondheidszorg** Alle instellingen die ervoor zorgen dat mensen gezond blijven, noem je de gezondheidszorg.

✎ les 3 – Vluchteling

- de immigrant** In Nederland is een immigrant iemand die vanuit een ander land in ons land komt wonen.
- de vluchteling** Een vluchteling is iemand die zijn eigen huis of land verlaat omdat hij daar niet veilig is.
- het asiel** Als je ergens asiel (bescherming) aanvraagt, dan wil je toestemming om in dat land te wonen.
- de asielzoeker** Een asielzoeker is iemand die asiel aanvraagt.
- de verblijfsvergunning** Met een verblijfsvergunning krijgt iemand officieel toestemming om in een land te wonen.
- illegaal** Mensen die zonder toestemming in een land blijven wonen, zijn illegaal.

✎ les 4 – Een nieuw leven

- emigreren** Emigreren is tijdelijk of voorgoed verhuizen naar een ander land.
- de emigratie** Emigratie is het tijdelijk of voorgoed verhuizen naar een ander land.
- de expat** Een expat is iemand die voor zijn werk een tijd in het buitenland woont.
- het communisme** Het communisme is een manier van regeren waarbij iedereen even rijk is en alles samen bezit.
- de economie** Economie is hoe een land omgaat met het verdienen en uitgeven van geld.

Om te onthouden

Samenvatting

les 1 – Europa is om de hoek

De Europese Unie (EU) heeft 27 lidstaten. Kandidaat-lidstaten willen lid worden van de EU. De samenwerking tussen landen is er pas sinds 1951. Toen werd door zes landen de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) opgericht. Kolen en staal waren belangrijk voor de industrie. In 1957 gaan de EGKS-landen ook samenwerken op het gebied van handel en industrie. Ze richten de Europese Economische Gemeenschap (EEG) op. In 1992 wordt de EU opgericht. Er werken dan al twaalf landen samen. De EU heeft sinds 2002 één munt, de euro. Binnen de EU zijn er afspraken gemaakt over veiligheid en mensenrechten. De EU heeft een eigen regering in Brussel. De EU geeft subsidie aan de armere lidstaten en aan bijzondere projecten.

les 2 – Topografie: Wie hoort erbij?

Niet alle landen van Europa zijn lid van de EU. Niet alle landen van de EU hebben de euro ingevoerd.

Leer de topografische namen van deze les.

les 3 – Aan jou de keus!

De Europese Commissie is de regering van de EU. Elk EU-land heeft één commissaris. De commissarissen bedenken wetten en zorgen ervoor dat deze worden uitgevoerd. Eens in de vijf jaar worden er verkiezingen gehouden voor het Europees Parlement (EP). Elk land heeft een aantal zetels in het EP. Hoe groter het land, hoe meer zetels. De Europese parlementariërs mogen de wetten die de EC heeft bedacht goedkeuren, wijzigen of afkeuren. Ze beslissen ook mee over de begroting van Europa. Het EP vergadert in Brussel en Straatsburg. Alle Europarlementariërs mogen in hun eigen taal spreken: dat zijn 23 verschillende talen. Daarvoor zijn veel tolken nodig. In de EU zijn er meer dan honderd politieke partijen. De politieke partijen uit verschillende landen die ongeveer dezelfde politieke ideeën hebben, werken in het EP samen in een fractie.

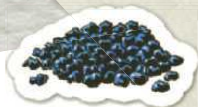

les 4 – De EU in de praktijk

De samenwerking heeft veel voordelen. Er is vrij verkeer van goederen en personen. Er zijn minder regels voor de handel. Er wordt wel goed opgelet of bedrijven eerlijk zaken doen en of hun producten veilig zijn. Je kunt bijna overal in Europa met de euro betalen. De EU steunt armere gebieden door het geven van subsidies. En doordat de EU zo groot is, heeft ze iets te zeggen in de rest van de wereld.

Er zijn ook nadelen. De EU-regels gelden voor alle landen. Daar zijn niet alle landen blij mee. De rijke EU-landen moeten meer betalen om de armere EU-landen te helpen. De boeren krijgen niet in ieder land evenveel subsidie. Door de open grenzen gaan criminelen gemakkelijk de grens over. Veel Europeanen weten niet wat de EU doet.

Tegenstanders van de EU vinden dat besluiten beter kunnen worden genomen door politici die hun eigen land goed kennen. Voorstanders denken dat de macht van de EU de wereld veiliger en welvarender kan maken.

Begrippen

les 1 – Europa is om de hoek

- de Europese Unie (EU)** De Europese Unie is een samenwerkingsverband tussen een groot aantal Europese landen.
- de lidstaat** Een lidstaat is een land dat lid is van een internationale organisatie, zoals de Europese Unie.
- de kandidaat-lidstaat** Kandidaat-lidstaten zijn landen die graag lid willen worden van de Europese Unie.
- de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS)** In de EGKS werkten zes Europese landen samen op het gebied voor van kolen en staal.
- de Europese Economische Gemeenschap (EEG)** In de EEG werkten enkele Europese landen samen op het gebied van handel en economie.
- de subsidie** Subsidie is geld van de overheid om mensen, verenigingen, bedrijven of gebieden te steunen.

les 3 – Aan jou de keus!

- de Europese Commissie** ... De Europese Commissie (EC) is de regering van de Europese Unie.
- de verkiezing** Als er verkiezingen worden gehouden, mogen mensen kiezen door wie ze bestuurd willen worden.
- het Europees Parlement** ... Het Europees Parlement (EP) controleert de wetten en de begroting van de Europese Commissie.
- de begroting** Een begroting is een berekening om te zien hoeveel geld je hebt en hoeveel je moet betalen.
- de zetel** Een zetel is een plaats in een parlement. Politieke partijen moeten de zetels verdelen.
- de politieke partij** Een politieke partij is een groep mensen met dezelfde ideeën over regeren en besturen.
- de fractie** Een fractie is een groep mensen in het parlement die bij dezelfde politieke partij horen.

les 4 – De EU in de praktijk

- vrij verkeer van goederen en personen** EU-landen mogen vrij met elkaar handelen en EU-burgers mogen overal in de EU werken en wonen.
- de Europeaan** Een Europeaan is een inwoner van Europa.